

ФРАНКО І ГЕТЕ: ДИСКУРС ПОЕТИЧНИХ СТРАТЕГІЙ І КУЛЬТУР

Катерина Кусько

Львівський національний університет імені Івана Франка

(вул. Дорошенка, 41, м. Львів, 79000)

Досліджено внесок Івана Франка у скарбницю світової літератури, розробку та актуалізацію культурологічних творчих тенденцій. Проаналізовано лексемний склад перекладу поетичних творів Гете. Зроблено висновок про те, що великий поет і мислитель доніс до українського читача кращі здобутки світової культури.

Ключові слова: світова література, поетична творчість, літературна спадщина, дискурсна прагматика, інтеркультурні стратегії.

Процеси європейської інтеграції, у тому числі культурологічного змісту, сприяють дедалі ширшим взаємодіям культур (зокрема на рівні художньої літератури, художньої творчості) орієнтують на посилення зв'язків культур різних країн і народів. Це вимагає дедалі глибшого вивчення творчих здобутків і літературно-художньої спадщини визначних діячів науки, культури, мистецтва, до яких, безперечно належить велетень української і світової культури Іван Якович Франко, ювілей якого – 150-річчя від дня народження – відзначено у серпні 2006 року.

Досліджуючи сторінки життя і діяльності Івана Франка, важливо збагнути великий внесок цього українського поета і мислителя у скарбницю світової літератури, у розробку й актуалізацію культурологічних творчих тенденцій, зокрема у системі міжкультурних відносин, на об'ємній творчій базі різних народів і країн. Саме таку дискурсну методологію простежуємо в літературно-поетичній і політичній діяльності Івана Франка – поета, письменника, літературознавця, перекладознавця і перекладача, а також визначного громадського діяча.

Світ знає Франка як талановитого письменника, вченого, який в нелегких умовах тогочасного життя у Галичині зміг донести культурну спадщину українського народу до зарубіжного читача, а також світові літературно-творчі здобутки українського народу. Саме завдяки плідній перекладацькій діяльності Франка громадськість України змогла пізнати й оцінити здобутки світової літератури, зокрема творів Й. В. Гете, Ф. Шіллера, Г. Гейне, В. Шекспіра та багатьох інших мистецтв світу. Не випадково, що саме на творах Гете, а згодом і Гейне проходив перекладацьку школу Іван Франко. Цих двох велетнів поезії Франко особливо цінив, прекрасно знав, талановито перекладав, вчився у них літературної творчості, адже й сам належав до категорії талановитих творців, особливо якщо врахувати плідний ліричний та яскравий політичний дискурс поетичної спадщини цих велетнів національного та інтернаціонального рівня.

Культурологічна діяльність Франка – це діяльність визначного культуролога в найкращому і найблагороднішому розумінні цього слова. Привернімо увагу до одного з важливих і плідних напрямів у діяльності Івана Франка – перекладів з різних мов, особливо з німецької, яку Франко добре знав з дитинства, вдосконалював під час навчання у Віденському університеті і, зокрема, під час роботи над перекладом класичного твору Гете – трагедії "Фауст". Провідною тезою чи думкою у діяльності великого українського поета, мабуть, апріорі можна вважати наступну: Франко і Гете. Взаємодії у дискурсі європейських культур: Україна – Німеччина – світ.

Передусім наголосимо, що діалог культур, про який йдеться далі на матеріалі творів Гете і Франка, знаходить вияв і відображення у численних працях аналітичного перекладознавчого та літературознавчого змісту. Згадаймо у зв'язку з цим одного з дослідників цієї проблематики М. І. Дармограя, який у своїй праці інтеркультурологічної орієнтації простежив процеси "входження" української літератури у німецькомовний світ, презентував зміст праць окремих німецьких літературних критиків аналізом творчості Т. Шевченка, І. Франка, Г. Сковороди, М. Бажана, О. Гончара та інших. Ця праця Львівського науковця, не зважаючи на окремі недоліки, стала своєрідною презентацією німецькому читачеві української літератури, класичної і сучасної, а, отже, і певним кроком

до міжмовного міждержавного взаєморозуміння [1]. Аналогічні інтеркультурні стратегії і прагматику простежуємо у виданні творів Т. Шевченка німецькою мовою під загальною назвою „Der Kobsar". Збірка містить талановиті переклади поезії велетня української літератури німецькою мовою, зокрема поетом Еріхом Вайнертом, літературознавцем, професором Альфредом Курелою [8]. Отже, літературні зв'язки, у тому числі перекладознавчого змісту, Німеччини та України мають і давні, і нові традиції, актуалізовані сучасним культурним життям України і світу, а також зверненням до плідних літературних джерел Івана Франка та Вольфганга Гете.

Твори Гете були відомі в Україні ще за життя поета. Про це довідуємось, зокрема, з цікавого бібліографічного покажчика В. Дорошенка "Гете в українських перекладах, переспівах та наслідуваннях", що вийшов у світ 1932 р. до 100-річчя від дня смерті Гете. Автор аналізує побіжно якість різних перекладів Гете українською мовою, передусім ліричних поезій, драматичних творів, балад, а також відомого в Німеччині та за її межами роману "Страждання молодого Вертера" [3].

Особливого значення для поширення творів Гете в Україні набула культурологічна, просвітницька, гуманістична діяльність Івана Франка. Різні аспекти і напрями цієї діяльності, її зміст і значущість, а також талановите втілення гуманістичних ідей німецького поета Гете в культурологічні процеси в Україні, всі ці та інші аспекти діяльності Франка, у тому числі стратегічного та суспільно-політичного змісту, а також мовна якість перекладознавчих праць, широкий діапазон знань у різних філологічних сферах – всі ці та інші питання дискурсу Гете – Франко: німецька література – українська література знаходять висвітлення у змістовній монографічній праці Л. Рудницького "Іван Франко і німецька література" [5].

Цікаво простежити, як уважно ставився Франко до перекладів творів Шевченка німецькою мовою. Так у статті - рецензії під назвою "Шевченко німецькою мовою" на книгу Аннети фон Дросте-Гільсг, яку вона видала 1911 р. під назвою "Ausgewählte Gedichte von Taras Schewtschenko", Франко уважно зіставляє оригінал твору та особливості його перекладу німецькою мовою [7, с.

133 – 148]. Франко – критик і поет – детально висвітлює окремі фрагменти з перекладознавчих позицій, зокрема передмову авторки, "студійку", за висловом Франка, про творчість великого українського поета, ілюстративні матеріали до книги, зіставляє мовно-стилістичний рівень оригіналів і перекладів, у тому числі критичного змісту, виявляє та аргументує той факт, що неадекватно українському поетові сприймаються окремі фрагменти в перекладі німецькою мовою, зокрема відомі слова поета:

Тече вода з-під явора
Яром на долину,
Пишається над водою
Червона калина,
Пишається калинонька,
Явір молодіє,
А кругом їх верболози
Й лози зеленіють.

У німецькому перекладі, який здійснила Julia Virginia, загалом добре передано зміст фрагмента, його синтаксичну конструкцію, національний колорит, зокрема природу, що оточує поета. Німецька авторка передає шевченківські думки так:

Fliesst das Wasser unterm Ahorn,
Fliesst zum Tal hinunter,
Ldnngs der Schlucht, und rot am Wasser
Prangt der Hirschholunder,
Prangt der traute Hirschholunder
Ahorn, er treibt Sprossen,
Und es grъnen Lorberweiden
Rings und Weidenschossen [7, с. 148].

Аналізуючи переклад цієї строфи, Франко з гумором зауважує, що не знає, чи відповідає німецька назва *Lorberweide* українській *вербі*, а те, що *лози* не

відповідають німецькому *Weidenschossen* – це для поета-перекладача відомо „майже певно”. Франко-перекладач аналізує і зіставляє також кількість поетичних рядків оригіналу і перекладу, звертає увагу на відповідність на цьому рівні стилю рядків оригіналу і перекладу, наприклад, перших рядків поетичного твору: " Думи мої, думи мої", де 4-й рядок "Сумними рядами" перекладає німецькою мовою: „traurig ohn’ Erbarmen" (сумні від жалю).

Франко, як письменник, перекладач, критик і мовознавець, звертає особливу увагу на лексемний склад перекладу поетичних рядків. Неадекватною, наприклад, вважає Франко вживання лексеми "*Byzanzia*" замість звичайного німецького "*Byzans*" (byzantinisch: догідливий, улесливий).

Не можна також назвати, наголошує Франко, "сірий будинок" німецьким "*Graustier*" (жахливий звір) [7, с. 148].

Гостро критичним є аналіз Франком німецьких перекладів Шевченка, зокрема Д. Шойнаровським, який у Чернівцях видав “книжечку перекладів творів Шевченка” (Schewtschenkos ausgewdhlte Gedichte. Czernowitz: 1904). “Щоб приховати розмір і риму, – пише Франко, – перекладач передає докладність оригіналу, посвячує у його простоту, мелодійність і грацію, а головне – “заколює” на тім вівтарі німецьку мову. Він перекладає Шевченка на неможливий німецький жаргон, який у кожного, хто звик читати німецькі вірші, може збудити тільки СЛУХ, а в дальшому ряді неповагу до поета [7, с. 133 – 134].

Такий всебічний і якісний підхід до перекладу поетичних творів, пошуки форм, адекватних змісту, простежуємо у творчості визначних поетів, вчених і дослідників – Гете і Франка. У Гете, наприклад, це постійні настирливі пошуки мовних форм, адекватних дискурсній прагматиці. Наприклад, у творі Гете "Фауст" це настирливий пошук мовних структур для стислого, але стратегічно і прагматично вагомого вислову провідних ідей поета, зокрема ідеї "мудрості земної". Таку провідну ідею, "верх мудрощів земних" Гете вбачав у тому, щоб "жити на вільній землі з вільним народом": "Auf freiem Grund mit freiem Volke stehen". Цікавим за змістом та еволюцією є, власне, висновок Фауста: він перегукується з мотивами життєвих кредо і

політичних поглядів Івана Франка, з мріями обох великих поетів – жити з вільним народом на вільній землі. Наукові співробітники національного музею класичної німецької літератури у Ваймарі на базі документальних матеріалів про життя і творчість Гете простежили еволюцію цього політичного заклику Гете, висловленого в трагедії "Фауст".

Першим варіантом політичного фрагмента були слова Фауста: *"Auf eigenem Grund und Boden stehn"*. Але Гете і його Фауст розуміли, що не всі мають можливість володіти власною землею, тому виникає новий варіант слогану: *Auf wahrhaft eigenem Grund und Boden stehn...* Цей варіант також не задовольняє поета, адже не всі, хто має землю – цивільні люди. Нарешті з'являється останній слоган, який адекватно відповідає концептуально-дискурсивній прагматиці поета: *Auf freiem Grund mit freiem Volke stehn* ("Faust" Vers 11580. Weimar, 1983). Останній слоган, мабуть, найбільш досконалий, політично і ідейно вагомий, водночас простий і переконливий: ...жити на вільній землі з вільним народом. Саме в цьому вбачав Гете ..."*verx премудроців земних*".

Іван Франко не завершив повністю переклад "Фауста" українською мовою, але ідеї, закладені вже в першій частині твору Гете, ідеї пошуку мети життя, страждань і прагнень заради кращого життя знайшли своє ідейно-художнє втілення у у франковому перекладі "Фауста".

Перекладацька діяльність Франка набула особливого значення для культурологічних процесів в Україні. Різні аспекти цієї діяльності, її зміст і значення, талановите втілення гуманістичних прагнень народу, вплив ідей "великого німця" Гете на культурологічні процеси в Україні, всі ці аспекти діяльності Франка, у тому числі стратегічного спрямування, а також якість перекладів та їхній вплив на сприйняття гетевого твору, перекладацький талант Франка, діапазон його дискурсивних знань в об'ємних філологічних сферах – всі ці та інші питання *уможливають реалізацію культурологічного дискурсу*: Україна – Франко – Гете [4].

Окремі аспекти цієї проблематики якісно досліджено у монографічній праці Л. Рудницького. Вчений наголошує, зокрема, що переклад Франка має

безперечно свою вартість не тільки як перша екстраполяція одного з найбільших творів світової літератури, але й як джерело пізнання Франка-поета та Франка-літературознавця [5, с. 96]. До цих справедливих слів і думок, мабуть, важливо додати також, за висловом Л. Рудницького, історичну правду про те, що в особі І. Франка український народ, а також інші народи світу відчули і відчуватимуть дедалі більше визначного представника, друга українського народу та інших народів світу.

Єднання народів, прагнення донести до українського читача кращі здобутки світової культури – це те, що ми сьогодні розуміємо і кваліфікуємо як європейську та інтерєвропейську культурологічну глобалізацію єднання з культурологією національною, індивідуальною, справді народною, високохудожньою – такою, якою є для нас творчість Івана Яковича Франка.

1. *Гете В.* Вибране. – К., 2005.
2. *Дармограй М. І.* Українська література у критиці німецької демократичної літератури. – Львів, 1969.
3. *Дорошенко В.* Гете в українських перекладах, переспівах та наслідуваннях. – Львів, 1932.
4. *Кусько К. Я.* "Фауст" у перекладі Івана Франка: дискурсні міркування // Вісник Сумського державного університету. – Суми, 2002.
5. *Рудницький Л.* Іван Франко і німецька література. – Мюнхен, 1974.
6. *Франко І.* Шевченко в німецьким одязі:– Твори в 12 т., т. 17, 1955.
7. *Шейгал Е. И.* Семиотика политического дискурса / Шейгал Е. И. – М., 2004.
8. *Schewtschenko T.* – De Kobsar. – М. о. J.

FRANKO AND GOETHE:

THE DISCOURSE OF POETIC STRATEGIES AND CULTURES

Kateryna Kusko

The Ivan Franko National University of L'viv

(41, Doroshenko st., Lviv, 79000)

The paper considers the contribution of Ivan Franko to the treasury of world literature, development and actualization of culturological creative tendencies. Lexeme structure of Goethe's poetry translation is analyzed. The conclusion that the outstanding poet and notionalist communicated the best achievements of world culture to the Ukrainian reader has been drawn.

Key words: world literature, poetic creativity, literary heritage, discourse pragmatics, intercultural strategies.

ФРАНКО И ГЁТЕ:

ДИСКУРС ПОЭТИЧЕСКИХ СТРАТЕГИЙ И КУЛЬТУР

Екатерина Кусько

Львовский национальный университет имени Ивана Франко

(ул. Дорошенко, 41, г. Львов, 79000)

Исследован вклад Ивана Франко в сокровищницу мировой литературы, разработку и актуализацию культурологических творческих тенденций. Проанализирован лексемный состав перевода поэтических сочинений Гёте. Сделан вывод о том, что великий поэт и мыслитель донес до украинского читателя лучшие достижения мировой культуры.

Ключевые слова: мировая литература, поэтическое творчество, литературное наследие, дискурсная прагматика, интеркультурные стратегии.

Стаття надійшла до редколегії 30. 11. 2009

Прийнята до друку 10. 12. 2009